

3. Pravdivost

Ctností, která v naší době dost utrpěla, je pravdivost – přičemž toto slovo chápeme tak, že zahrnuje lásku k pravdě a vůli, aby pravda byla poznávána a uznávána.

Tato ctnost především znamená, že mluvčí říká to, co je – tak, jak to vidí a chápe. Že tedy to, co nosí ve svém nitru, také vyslovuje. Za některých okolností to může být obtížné, může to způsobovat nevůli, škodu a být nebezpečné, ale svědomí nám připomíná, že pravda zavazuje, že je čímsi nepodmíněným, výsostným. Neplatí o ní: můžeš mluvit pravdu, když se ti to hodí nebo když je to nějak účelné, nýbrž: když mluvíš, máš říkat celou pravdu, neokleštěnou a nepozměněnou. Máš zkrátka a dobře mluvit pravdu – jedině že by situace vyžadovala, abys mlčel nebo aby ses nějaké otázce pokud možno slušně vyhnul.

Nehledě na to však celá naše existence spočívá na pravdě – ještě o tom bude třeba pojednat. Vzájemné vztahy mezi lidmi, společenské instituce, pořádek ve státě, všechno, co se nazývá mravností, stejně jako lidské dílo ve všech svých podobách – to vše je závislé na platnosti pravdy.

Pravdivost tedy znamená, že člověk samozřejmě cítí, že je prostě třeba mluvit pravdu, ale – jak znovu podotýkám – pod podmínkou, že ten druhý má na žádanou informaci právo. Pokud tomu tak není, je otázkou životní zkušenosti a inteligence, jak najít ten správný způsob a nic neříci.

Je také třeba poznamenat, že pro pravdivost každodenního života není lhostejné, je-li si člověk v různých životních situacích vnitřně jistý a zda se umí dobře vyjadřovat a rychle formulovat. To je věcí mravní vyzrálosti, k níž má vést dobrá výchova. Mnohá lež vzniká z rozpaků a nejistoty stejně jako z nedostačících vyjadřovacích schopností.

Pravdivost znamená, že člověk samozřejmě cítí, že je prostě nutné říkat pravdu. Ovšem – a to zdůrazňuji – za předpokladu, že ten druhý má právo být informován. Pokud na pravdu právo nemá, je věcí životní zkušenosti a moudrosti nalézt správný způsob, jak pravdu neříci. Specifické jsou situace, jaké známe z minulosti i přítomnosti: když mocenský režim vyvíjí na náš život nátlak a nedovoluje nám mít vlastní přesvědčení. Tady je člověk v ustavičné sebeobraně. Ti, kdo vyvíjejí nátlak, nemají právo žádat pravdu a sami také vědí, že pravdu očekávat nemohou. Násilím ztrácí jazyk svůj smysl. U násilňovaného člověka se stává prostředkem sebeobranu – s výjimkou situací, kdy je třeba vydávat svědectví a riskovat tím život i statky... To je záležitost svědomí a ten, kdo žije v bezpečné svobodě, má dříve, než začne soudit, dobře zvážit, zda na to má právo.

V každém případě znamená pravdivost, že se říká pravda, a to nejen jednou, nýbrž pokaždé a vždy znovu, takže se z ní stane trvalý postoj. Do celého člověka, do jeho bytí i konání vnáší cosi jasného a pevného. A znamená také pravdu nejen říkat, ale také konat, neboť lhát lze i jednáním, postojí a gesty, pokud se zdá, že vyjadřují něco, co není.

Pravdivost však znamená ještě mnohem víc. Už jsme se zmiňovali o tom, že neexistuje nějaká izolovaná ctnost. Jistě jsme si už všimli, že příroda nezná izolovaný, „čistý“ tón, že ke každému tónu se vždy druží tóny vrchní a spodní, že jde tedy o akord; že se právě tak nevyskytuje čistá barva, ale vždy je smíšená s barvami jinými. Tak nemůže obstát ani „pouhá“ pravdivost; byla

by tvrdá a sama by se stávala bezprávím. Obstojí jen živá pravdivost, ovlivňovaná ostatními prvky dobra.

Vyskytují se lidé, kteří jsou přirozeně pravdiví. Jsou tak čistí, že by lhát ani neuměli; jsou příliš v jednotě sami se sebou – někdy musíme dokonce říci, že jsou na to příliš pyšní. To je na první pohled nádherné. Takovému člověku však snadno hrozí, že řekne něco v nevhodnou chvíli; že jiné lidi raní nebo jim uškodí. Pravda, vyřčená v nevhodné chvíli nebo nevhodným způsobem, může také člověka natolik zmást, že se z toho jen obtížně vzpamatovává. To by nebyla živá pravdivost, nýbrž pravdivost jednostranná, škodlivá, ba dokonce ničivá. Nastanou jistě okamžiky, kdy se nelze ohlížet napravo ani nalevo a kdy je třeba vyjít na světlo s ryzí pravdou. Zpravidla se však nacházíme v takových životních souvislostech, v nichž se vyžaduje nejen pravdivost, ale také ohleduplnost k jinému člověku. A tak má-li být pravdivá výpověď plně lidsky hodnotná, musí se také vyznačovat taktem a dobrotou.

Pravda se neříká někam do prázdného prostoru, nýbrž k druhému člověku. Proto musí ten, kdo mluví, také cítit, jak jeho slova působí na jeho protějšek. Pavel řekl slova, jejichž výstižnost je nepřeložitelná: ti, které svým listem oslovil, křesťané v Efezu, mají *alétheuein en agapé*. Z podstatného jména *alétheia* se stalo sloveso „pravdivět“ – to znamená „pravdu říkat, konat, pravdou být“ – ale „v lásce“ (Ef 4,15). Aby byla pravda živá, musí být spojena s láskou.

Naproti tomu existují i lidé, kteří mají velmi silně vyvinutý cit pro druhého. Bezprostředně si povšimnou jeho situace, vnímají jeho bytost a jeho stav, cítí jeho potřeby, obavy, úzkosti, a proto jim hrozí, že se těmito životními situacemi a souvislostmi dají ovlivnit. Pak už nejsou jen ohleduplní, ale přizpůsobují se; oslabují pravdu, nebo ji naopak příliš zdůrazňují; budí zdání, že smýšlejí stejně, i když tomu tak ve skutečnosti není. Takový vliv může už předem determinovat vlastní myšlenky, takže se ztrácí nejen vnější nezávislost toho, co člověk říká a jak se chová, ale

i vnitřní nezávislost jeho úsudku. I zde je ohrožena životnost pravdy, protože k té patří i svoboda ducha, aby viděl to, co skutečně je; důsledná odpovědnost chránící schopnost úsudku i proti sympatii a ochotě pomáhat; síla osobnosti, která ví, že věrností pravdě stojí i padá vlastní důstojnost.

A tak zde máme už dva prvky, které vůle k pravdivosti potřebuje, aby vznikla úplná ctnost: ohled na toho, kdo naslouchá, a odvaha promluvit, když se řeč stává obtížnou.

Patří k tomu však ještě něco dalšího: například životní zkušenost a pochopení pro to, jak to v životě chodí. Kdo vidí život příliš jednoduše, může se domnívat, že říká pravdu, zatímco pravdu znásilňuje. Třeba říká o jiném člověku: „To je ale zbabělec!“ Ve skutečnosti jde o člověka, který není tak přímočarý jako ten, kdo si je sám sebou jistý; má úzkostlivé svědomí a neodvažuje se jednat. Onen soud se zdá přesný, ale ten, kdo jej vyslovil, znal příliš málo život, jinak by byl pochopil známky zábran u druhého člověka... Anebo ten soud zní tak, že ten druhý je drzý, zatímco ve skutečnosti je nejistý a snaží se své vnitřní zábrany překonávat...

Dalo by se k tomu dodat ještě ledacos. Vedlo by to zase k názoru, že živá a silná pravdivost si nárokuje celého člověka. Jeden můj přítel kdysi v rozhovoru podotkl: „Pravdivost je nejsubtilnější ze všech ctností. Ale někteří lidé s ní zacházejí jako s klackem.“

Na věrnosti pravdě spočívají všechny vzájemné lidské vztahy, celý život společenství. Člověk je tajemná bytost. Když tu někdo stojí proti mně, vidím jeho zevnějšek, slyším jeho hlas, mohu jej vzít za ruku, ale to, co žije v jeho nitru, mi zůstává skryto. Čím je to podstatnější, tím hlouběji je to ukryto v jeho nitru. A tak vzniká zneklidňující skutečnost, že vzájemný styk mezi lidmi – tedy většina toho, oč v životě jde – je vztahem, který směřuje od jedné skrytosti ke druhé. Co mezi nimi tvoří most? Výraz

tváře, gesto, postoj, činy, především ale slovo. Člověk se stýká s druhým člověkem pomocí slova. Čím spolehlivější je to slovo, tím bezpečnější a plodnější je jejich setkání.

Vztahy mezi lidmi bývají také různě hluboké a významné. Stupňují se od pouhé vzájemné tolerance a prosté užitečnosti až k životu srdce, k záležitostem ducha, k otázkám odpovědnosti, ke vzájemnému vztahu dvou osob. Cesta se noří stále hlouběji: do toho, co je specifické a vlastní konkrétní osobnosti, do oblasti svobody, kde selhává jakýkoli kalkul. A tak pravdivost slova stále nabývá na důležitosti. To platí pro všechny druhy vztahů – zejména pro ty, na nichž spočívá vlastní život: přátelství, pracovní společenství, láska, manželství, rodina. Způsoby existence společenství, které má trvat, růst, být plodné, musí stále více vrůstat do vzájemné pravdivosti mezi lidmi, jinak se společenství rozpadne. Každá lež společenství narušuje.

Ono tajemství však sahá hlouběji. Nejde jen o to, že každý vztah se rozvíjí ze skrytosti jednoho člověka ke skrytosti druhého, ale každý člověk má také vztah sám k sobě. Přitom se člověk jakoby rozdvojuje a stává se sám sobě protějškem. Pozoruji se, zkoumám a soudím se; rozhoduji sám o sobě. Pak se toto rozdělení opět spojí v jednotu vlastního já, které v sobě nadále uchovává výsledek oné konfrontace. To se děje trvale v průběhu vnitřního života; je to způsob, jak tento vnitřní život probíhá.

Ale jak je tomu, když nejsem sám k sobě pravdivý? Co když sám sebe klamu? Když si něco předstírám? Což se toho stále znovu nedopouštíme? Cožpak člověk, který má „vždycky pravdu“, ji ve skutečnosti – a to je velice nebezpečné – nemá? Cožpak člověk, který vždy vidí vinu ostatních lidí, nepřehlídí trvale svou vlastní? Cožpak ten, kdo vždy prosazuje svou vůli, nežije v osudném omylu a neuvědomuje si, jak je pošetilý, namyšlený, omezený a násilnický a jaké neštěstí kolem sebe

působí? Chci-li tedy správně zacházet sám se sebou – a vycházej z vlastního nitra i s jinými lidmi –, nesmím přehlížet, jaký skutečně jsem, nesmím si nic namlouvat, ale musím být pravdivý sám k sobě. Ale jak je to těžké a jak uboze vypadáme, když sami sebe poctivě zkoumáme!

Pravda člověku dává oporu a pevný základ. Člověk jej potřebuje, protože život není jen přítelem, ale i nepřítelem. Všude dochází ke střetu zájmů. Vždy se vyskytují zraňované city, závist, žárlivost, nenávisť. Už jen rozdílné vlohy a zorné úhly vytvářejí zmatky. Ano, sama prostá skutečnost, že pro mě existuje „ten druhý“, pro nějž jsem zase já „tím druhým“, je zdrojem konfliktů.

Jak tady obstojím? Jistě, když se bráním; život je v mnoha vztazích boj a v tomto boji se mohou lež a klam jevit někdy užitečné. Ale to, co v tom všem tvoří oporu a pevný základ, je pravda, poctivost, spolehlivost. Ty jsou zdrojem něčeho trvalého: úcty a důvěry.

To platí i ve vztahu k oné veliké mocnosti, která ovlivňuje celý náš život a která se nazývá „stát“. Není to přece náhoda, že kdykoli se stát, jehož základem by měly být právo a svoboda, mění v tyranii, šíří se zároveň i lež. A navíc: pravda se v něm znehodnocuje, přestává být normou a na její místo nastupuje úspěch. Proč? Protože pravdou se lidský duch vždy znovu potvrzuje ve svém bytostném právu; osoba si uvědomuje svou důstojnost a svobodu. Když říká: „Tak to je“, a když tato výpověď má svou váhu ve veřejnosti, protože se v ní pravda cítí, pak je to i ochrana před mocenskými ambicemi, působícími v každém státním útvaru. Pokud se státu daří pravdu znehodnocovat, pak je jednotlivec vydán zvlí. Nejhrůznějším projevem násilí je, když je v člověku úplně potlačeno pravdivé svědomí, takže už není schopen říci: „Toto je... a toto není.“ Ti, kdo si takto počínají – ať už v politické praxi nebo v právní oblasti či

kdekoli jinde –, by měli být důsledně odhalováni a mělo by být zřejmé, co činí: že člověka připravují o jeho lidství. Takové odhalení by je zdrtilo. Pravda je také to, čím se člověk ukotvuje sám v sobě, čím se stává charakterem. A ten spočívá v tom, že člověku přešla do jeho vlastního bytí ona pevnost, jež se vyjadřuje ve větách jako: Co je, to je, na tom trvám. V míře, v jaké se to děje, nabývá člověk sám v sobě pevné jistoty.

Ale není to vlastně samozřejmé? Netrvá každý jedinec právě tím, že je sám sebou, také sám v sobě? Jako je každý živočich sám sebou, vlaštovka vlaštovkou a liška liškou? Tady nesmíme uvažovat ledabyle, protože v těchto věcech velmi záleží na přesnosti. Proč působí zvíře tak silným dojmem svou nerozpolceností, tím, že je jedno samo v sobě? Protože je „přírodou“, živou bytostí bez personálního ducha. To, co je v něm „duchovního“ – řád, smysluplné bytí a chování –, je duchem Stvořitelovým, ne jeho vlastním. V člověku je však jeho vlastní duch, myslící a svobodná osoba. Člověk proto převyšuje zvíře o celý jeden svět – proto však také postrádá přirozenou integritu zvířete. Je ohrožován vlastním duchem, který může stále překračovat vlastní bytí a nakládat sám se sebou – ale právě tím sám sebe zpochybňovat a uvádět na scestí. Když k tomu ještě přistoupí vše, co nám říká víra o dědičném narušení skrze prvotní vinu a o všem, co po ní následovalo, vidíme, že člověk je bytostí od základu ohroženou a že se musí ve vlastním zájmu stále vyrovnávat se sklony ke zlému ve svém nitru. Z tohoto hlediska není prostě sám sebou, svým správným já, je pouze na cestě k němu, hledá je, a když si bude počínat správně, „stane“ se jím.

Je tedy důležité se tázat, odkud se nehledě na všechno napětí a všechny poruchy vytváří v nejhlubším nitru existence opravdová svébytnost. Zde je odpověď před všemi ostatními možnými odpověďmi: děje se tak na základě vůle k pravdivosti. V každé pravdivé myšlence, pravdivém slově a činu, se nepozorovaně, ale účinně upevňuje střed lidského nitra, opravdové já. Jak je tu nebezpečné, propadá-li člověk představám o tom,

jaký ve skutečnosti je, jak se stále klame řečí, písmem a výtvarným uměním! A to natolik, že někdy vyděšeně cítíme, že to, o čem mluví věda, literatura, noviny, politika, film jako o člověku, přece ve skutečnosti člověk není! To je přece iluze či tvrzení sloužící jakýmsi účelům, možná bojový prostředek, nebo prostě bezmyšlenkovitost!

Ve svých úvahách jsme se dostali hodně daleko. V první z těchto meditací jsme si řekli, že každá ctnost je celým člověkem; to se tu opět potvrdilo. Ano, ale ona dosahuje ještě dále, přesahuje člověka až k Bohu.

Představme si jen toto: řeknu-li, že dvakrát dvě jsou čtyři, pak vím, že to jsou opravdu úplně čtyři a jenom čtyři a vždycky čtyři. Víím, že je to tak správné a že nikdy nenastane okamžik, kdy by to správné nebylo – ledaže by byly dány jednoznačné podmínky vyšší matematiky. Co zdůvodňuje tuto jistotu, že tomu nemůže být jinak, než jak tomu je? Pomineme-li tato nejjednodušší fakta, čím to je, že nám každé pravé poznání ve chvíli, kdy se nám „rozbřeskne“, dává jistotu: tak tomu je? Mohu se samozřejmě mýlit, pokud jsem dost pečlivě nepozoroval, dost přesně nemyslel. To se může stát a stává se to denně. Když jsem ale opravdu něco poznal, pak vím: tak to je. Co tvoří tuto zvláštní, ničím hmatatelným nepodepřenou duchovní jistotu? Může to být jenom něco, co pochází od Boha. Do lidské zkušenosti a lidského konání tu vstupuje cosi, co nepochází z člověka. Je to síla; není to však síla donucujícího násilí, nýbrž síla volajícího a dosvědčujícího smyslu. Je to síla smyslu, jež v člověku tvoří onu pevnost, kterou nazýváme „svědomí“. Na této základní zkušenosti založil Platón celou svou filosofii. Nazval tuto sílu „světlem“; tím nejvyšším, nebo spíše tím opravdovým, podstatným, co vychází z opravdového slunce. Tímto sluncem je Bůh, jehož nazývá *agathón*. Augustin, opíraje se o Jana, uvedl tuto myšlenku do křesťanského myšlení a ta se v něm stala navždy plodnou.